

Юзікова Н. С.,

*доктор, юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0003-0879-2228>*

РОЛЬ РІШЕНЬ ЄСПЛ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

THE ROLE OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS JUDGMENTS IN ENSURING COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL ANTI-MONEY LAUNDERING STANDARDS

*Боротьба з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму
(ВК/ФТ) – це не лише справа правоохоронних органів,
це моральний та етичний імператив*

(Кофі Аннан, колишній Генеральний секретар ООН)

У статті представлено аналіз практики Європейського суду з прав людини у контексті дотримання прав людини у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом. Проблема відмивання грошей підриває економіку, безпековий простір, сприяє корупції, розвитку транснаціональної організованої злочинності, перетворюючись на міжнародну загрозу. Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль при забезпеченні дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини слугують орієнтиром для вдосконалення національного законодавства зарубіжних країн та зміцнення міжнародного співробітництва у протидії відмиванню коштів. Окреслено національну правову базу щодо запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, яка відображає основні положення конвенцій, директив, рамкових рішень тощо. Доведено важливість дотримання балансу між заходами протидії відмиванню коштів та правами людини, не допускаючи порушення таких прав, як право на справедливий суд, приватне життя та володіння майном. При узагальненні рішень Європейського суду з прав людини наголос зроблено на встановленні принципів розслідування та переслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. Вони стосуються презумпції невинуватості, права на справедливий суд, справедливої рівноваги, права на захист, права на повагу до приватного та сімейного життя, права на свободу та особисту безпеку та права на власність. У статті підкреслено значення правового захисту та збалансованості у судових рішеннях, що сприяє підтримці правової демократії та реалізації прав і свобод людини. У статті окреслено напрями подальших наукових досліджень, які можуть стосуватись порівняльного аналізу практики Європейського суду з прав людини з практикою національних судів у цій сфері; вивчення етичних аспектів застосування превентивних, прелімінарих та санкційних заходів; розробки інструментів та методів оцінки ефективності цих заходів у протидії відмиванню коштів.

Ключові слова: *правопорушення у сфері господарської діяльності, кваліфікація, майно, одержане злочинним шляхом, презумпція невинуватості, справедлива рівновага, право на захист, запобігання, міжнародне співробітництво.*

The article provides an analysis of the European Court of Human Rights' practice regarding the protection of human rights in the context of combating money laundering. Money laundering poses a significant threat to the economy, security, and fosters corruption and transnational organized crime, making it an international concern. The European Court of Human Rights plays a crucial role in ensuring compliance with international human rights standards, guiding the improvement of national legislation in foreign countries, and strengthening international cooperation in combating money laundering. Emphasizing the importance of maintaining a balance between anti-money laundering measures and human rights, the article highlights principles such as presumption of innocence, right to a fair trial, fair balance, right to defense, respect for private and family life, freedom, security, and property rights. It underscores the significance of

legal protection and judicial balance in upholding legal democracy and the realization of human rights and proposes avenues for future research, including comparative analysis of the European Court of Human Rights' practice with national courts, studying ethical aspects of preventive, preliminary, and punitive measures, and developing tools and methods to assess the effectiveness of these measures in combating money laundering.

Key words: *economic crimes, qualification, property acquired by criminal means, presumption of innocence, fair balance, right to defense, prevention, international cooperation.*

У сучасному глобалізованому світі питання протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, набуває все більшої актуальності. Це обумовлено низкою факторів, таких як: зростання транснаціональної організованої злочинності, коли організовані злочинні групи використовують складні схеми та методи відмивання коштів для приховування походження своїх незаконних доходів; розвиток нових технологій, коли мережа Інтернет, криптовалюти та інші технологічні інновації спрощують процес відмивання коштів; взаємопов'язаність світової економіки, що полегшує переміщення незаконних коштів через кордони.

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом це – проблема не тільки однієї країни, вона є міжнародною проблемою, адже це діяння підриває економіку, сприяє корупції та організованій злочинності. Саме тому міжнародна спільнота вживає спільних зусиль для боротьби з цим явищем. Ці зусилля спрямовані на: а) удосконалення правового регулювання у сфері протидія відмиванню коштів (далі – ПВК), де має бути враховано нові глобалізаційні виклики та загрози; б) підвищення рівня та розгалуженості міжнародної співпраці щодо обміну інформацією, розслідування злочинів та конфіскації доходів отриманих злочинним шляхом; в) збільшення обізнаності громади щодо негативних наслідків відмивання коштів та залучення громадськості до ПВК, у тому числі шляхом повідомлення про підозрілі транзакції. При цьому зусилля спрямовані на ПВК, не повинні порушувати міжнародні норми і стандарти щодо дотримання прав людини. Тому Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання цих міжнародних стандартів на рівні держав-членів Ради Європи.

У Плані дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» (надалі – «План дій»), запропоновані заходи, що ґрунтуються на стандартах Ради Європи, спрямовані на підтримку процесу відбудови та економічного відновлення в Україні

з метою посилення стійкості українських державних установ, посилення демократичного управління і верховенства права та захисту основоположних прав громадян. Окрім іншого вони спрямовані подальше посилення боротьби з корупцією та відмиванням грошей [1, с. 11, 12].

Питання криміналізації діянь, пов'язаних з відмиванням грошей; характеристика сутності, методів відмивання коштів; правового регулювання сфери ПВК на національному та міжнародному рівнях; запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом були об'єктом дослідження таких вчених як Андрушко П.П., Айдинян А.В., Беницький А.С. Берзін П.С., Боднар С.В., Волинець Р.А., Ришук В.К., Головків БМ., Головка І.В., Гриценко Ю.В., Гуророва Н.О., Давлатов Ш.Б., Дудоров О.О., Житний О.О., Задоя К.Р., Костенко В.В. Красноборов О., Куцевич М.П., Литвинов О.М., Савченко А.В., Стрельцов Є.Л., Тертиченко Т.М., Чаричанський О.О. та ін.

Дослідження зарубіжних авторів у сфері запобігання і протидії відмиванню коштів, яка є міжнародною проблемою, також становлять підґрунтя пошуку кращих практик щодо посилення ефективності переслідування за відмивання коштів та розширення міжнародного співробітництва. Питанням ефективності міжнародних норм у боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом присвячені роботи Anton van der Wouden, Antonio Dognini, Bernd-Michael Hartmann, Elisabetta Zambelli, Hugo Verstraeten, Jean-François Le Roy, Kai Ambos, Kathleen S. McGuire, Maria Zimmermann, Mark Piet, Nicholas Dornbusch, Sarah D. Walker, Steven T. Fleming.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та криміналізації відмивання грошей, сьогодні спостерігається брак досліджень, присвячених вивченню практики ЄСПЛ у контексті дотримання прав людини при застосуванні превентивних, пре-

лімінарих та санкційних заходів впливу на злочинців. Це питання потребує поглибленого дослідження, адже воно має значний вплив на ефективність боротьби з фінансовою злочинністю та захист прав людини. Очевидною є необхідність проведення міждисциплінарних, комплексних досліджень практики ЄСПЛ щодо застосування превентивних, прелімінарих та санкційних заходів у контексті протидії легалізації злочинних доходів та відмивання грошей; здійснення аналізу впливу цих заходів на права людини (право на приватне життя, свободу пересування, право на володіння майном та інші фундаментальні права і свободи); розробки рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та практики з метою забезпечення справедливого балансу між ефективною боротьбою з фінансовою злочинністю та захистом прав людини.

Метою статті є дослідження ролі ЄСПЛ у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини у контексті протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом для визначення шляхів вдосконалення національного законодавства, підвищення рівня міжнародного співробітництва.

Пошук шляхів ефективного запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом є актуальною проблемою, яка має значний вплив на суспільство. Злочинні дії у цій сфері підривають економіку, шкодять верховенству права та сприяють розвитку корупційних відносин. Важливо зазначити, що термін «відмивання коштів» у національних та міжнародних правових інструментах має чітке та ґрунтовне визначення. Воно включає такі дії, як: а) перетворення або передача коштів, активів, нерухомості, цінних паперів або ювелірних виробів, щоб приховати їхнє походження; б) приховування або маскуванню характеру та походження майна для чого використовуються різні методи, приховування факту отримання злочинним шляхом; в) придбання, володіння або використання злочинного майна, коштів для придбання активів або для ведення бізнесу.

Для протидії відмиванню коштів на національному рівні у Розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» криміналізовані відповідні діяння ст. 209 Легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом КК України, ст. 209¹ КК

України Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [2]. Процес трансформації національної правової триває, щоб відповідати новим викликам та загрозам у сфері відмивання грошей та фінансування тероризму. Так, прийнято Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у редакції 01.01. 2024р. Він спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – запобігання та протидія)[3]. Національна правова база ґрунтується на міжнародних нормах та стандартах, відображених у конвенціях, директивах, рамкових рішеннях: Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23.10. 2018 on combating money laundering by criminal law, Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing [4; 5; 6].

Законодавство України постійно вдосконалюється, щоб відповідати новим викликам та загрозам у сфері відмивання грошей та фінансування тероризму. Важливим фактором вдосконалення національного законодавства є рішення ЄСПЛ, які відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини в цій сфері на рівні держав-членів Ради Європи.

У рішеннях ЄСПЛ щодо дотримання конвенційних норм у справах про відповідальність за відмивання коштів які стосуються питань реалізації кримінальної відповідальності за легалізацію коштів, отриманих злочинним шляхом, зосереджено увагу на відповідних принципах: презумпції невинуватості, права на справедливий суд, справедливої рівноваги, права на захист, права на повагу до приват-

ного та сімейного життя, права на свободу та особисту безпеку та права на власність. Вони становлять правову основу кримінального провадження у справах про легалізацію коштів, отриманих злочинним шляхом.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово підкреслював важливість дотримання цих принципів у справах про легалізацію коштів, отриманих злочинним шляхом. Так, у справі *Bavčar v. Slovenia* заява стосується права на відсутність покарання без закону відповідно до статті 7 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) [7]. У 2006 році Бавчер був звинувачений у відмиванні коштів. Він отримав на свій особистий рахунок два банківські перекази від компанії *Microtrust doo* на загальну суму 21 680 000 євро. Ці кошти, як встановив суд, були отримані злочинним шляхом внаслідок зловживання службовим становищем та незаконних операцій з акціями компанії *Istrabenz doo*. Заявник знав про незаконне походження коштів і намагався приховати його, використовуючи фіктивні опціонні контракти та переказуючи гроші на інші рахунки. Суд визнав, що заявник діяв з прямим умислом щодо перших двох переказів та з непрямым умислом (необережно) щодо подальших розпоряджень коштами. Під час розгляду справи Міністр юстиції Словенії зробив публічні заяви, в яких висловив думку про те, що Бавчер винний. Але його виправдали за всіма звинуваченнями у 2010 році. Він подав скаргу до ЄСПЛ, стверджуючи, що публічні заяви Міністра юстиції порушили його право на презумпцію невинуватості. Суд визнав, що публічні заяви Міністра юстиції були зроблені у «близькій часовій близькості» до остаточного судового рішення і могли «створити враження, що заявник був винним». Тому постановив, що Словенія не вжила достатніх заходів, щоб нейтралізувати негативний вплив заяв Міністра юстиції на презумпцію невинуватості Бавчера та виплатити заявнику компенсацію за моральну шкоду [7].

Важливо зауважити, що справа *Bavčar v. Slovenia* підкреслює важливість того, щоб урядові чиновники не робили заяв, які можуть негативно вплинути на презумпцію невинуватості обвинувачених, а суди вживали заходів для нейтралізації будь-якого негативного впливу таких заяв.

У справі *Michaud v. France* заявник – французький адвоката, був засуджений за зловживання довірою та відмивання коштів і стверджував, що його права на справедливий суд та презумпцію невинуватості були порушені. Він використовував кошти своїх клієнтів для власних потреб та допоміг своєму клієнту, який був засуджений за відмивання коштів, приховати походження незаконних коштів [8]. Суд визнав, що права заявника на справедливий суд не були порушені та принцип презумпції невинуватості також не було порушено. При цьому, Суд визначив, що презумпція невинуватості не є абсолютною і може бути обмежена законними цілями, такими як боротьба з відмиванням коштів.

У справі *Zaghini v. San Marino* зосереджується увага на питаннях конфіскації коштів та права Загіні на мирне володіння своїм майном. Заява Загіні стосується конфіскації грошей у кримінальному провадженні за відмивання грошей проти інших осіб [9]. Суд в Сан-Маріно засудив трьох осіб за відмивання грошей та встановив конфіскацію вилученої суми. Рішення було обґрунтоване доказами та вирішенням питання про незаконне походження коштів. Це рішення підтверджено апеляційною інстанцією, яка підтвердила вину та конфіскацію грошових сум. Важливо відзначити, що ця справа не порушувала питання права власності на конфісковане майно, але мала на меті вилучення грошей з обігу для запобігання майбутнім злочинам. Конфіскація коштів була законною та пропорційною, оскільки вона мала на меті вилучити з обігу кошти, отримані злочинним шляхом, та запобігти вчиненню подібних злочинів у майбутньому. Заявнику було надано достатню можливість для захисту своїх прав та інтересів у національних судах Сан-Маріно.

Справа *Zaghini v. San Marino* підтверджує важливість дотримання принципу верховенства права та права на мирне володіння своїм майном та підкреслює важливість балансу між інтересами приватної власності та інтересами суспільства в боротьбі з відмиванням коштів. При цьому, важливо знаходити баланс між інтересами приватної власності та інтересами суспільства.

У справі *Arewa v. Lithuania*, громадянин Нігерії, який проживав у Литві здійснював незаконну економічну діяльність, що включала переказ підозрілих коштів до Європи, Китаю та США.

Попереднє слідство тривало понад 5,5 років на момент подання заяви до ЄСПЛ [10]. Арева стверджував, що тривалість попереднього слідства порушила його право на справедливий судовий розгляд, гарантоване ст. 6 Конвенції. Він також стверджував, що тривале розслідування порушило його право на сімейне життя, оскільки він не міг возз'єднатися зі своєю родиною. Уряд стверджував, що тривалість розслідування була виправдана складністю справи, оскільки знадобилося проводити слідчі дії в кількох країнах, а Арева не співпрацював із слідством. Суд визнав, що тривалість попереднього слідства була довгою, але не порушила права Ареви на справедливий судовий розгляд. При цьому, зазначив, що складність справи виправдовувала тривалість розслідування.

Суд також зазначив, що Арева користувався своїм правом не визнавати своєї вини та зберігати мовчання, і це не мало негативного впливу на тривалість розслідування.

Справа *Arewa v. Lithuania* підкреслює важливість балансу між правом на справедливий судовий розгляд та ефективним розслідуванням злочинів. Справа також демонструє, що складність розслідування може бути законною причиною його тривалості.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ЄСПЛ відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання прав людини у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Рішення ЄСПЛ виступають орієнтиром для

вдосконалення національного законодавства та міжнародного співробітництва що допомагає у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, зберігаючи при цьому повагу до прав людини.

Важливо дотримуватись балансу між заходами з протидії легалізації та правами людини, щоб не допустити порушення таких прав, як справедливий суд, приватне життя та володіння майном при дотриманні міжнародних принципів та стандартів.

Напрямами подальших наукових доробок можуть стати: порівняльний аналіз практики ЄСПЛ з практикою національних судів у цій сфері; вивчення етичних аспектів застосування превентивних, прелімінарих та санкційних заходів, зокрема їх впливу на осіб невинуватих у вчиненні злочинних діянь; розробка інструментів та методів оцінки ефективності цих заходів з точки зору як боротьби з фінансовою злочинністю, так і дотримання прав людини. Такі дослідження дозволять підвищити рівень обізнаності про цю проблему серед науковців, практиків та широкої громадськості, сприятимуть розробці більш збалансованих та ефективних заходів протидії легалізації злочинних доходів та відмивання грошей та забезпечать кращий захист прав людини в цій сфері. Важливо зазначити, що дослідження цієї теми має міждисциплінарний характер і потребуватиме співпраці юристів, економістів, політологів, правознавців та інших фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у редакції 01.01. 2024 р. : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
4. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text
5. Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23.10. 2018 on combating money laundering by criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1673>
6. Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи для відмивання доходів та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС, від 20 травня 2015 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-2015849.pdf>
7. *Bavčar v. Slovenia* від 19.02.2024 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-226432>
8. *Michaud v. France* від 06.12.2012р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115377>
9. *Zaghini v. San Marino* від 11.05. 2023 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224580>
10. *Arewa v. Lithuania* 25 квітня 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208363>